

Arkivnr: 2014/21703-1
Saksbehandlar: Linda Farestveit

Saksframlegg

Saksgang

Utval	Saknr.	Møtedato
Opplærings- og helseutvalet		21.10.2014
Fylkesutvalet		30.10.2014
Fylkestinget		09.12.2014

Handlingsplan mot mobbing av homofile, lesbiske, bifile og transpersonar

Samandrag

Fylkestinget vedtok 12.12.2007 Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske. Planen vart evaluert, og resultatet av evalueringa lagt fram for Fylkestinget i møte 9.3.2010.

Rulleringa av handlingsplanen har funne stad i samarbeid med LLH - Landsforeininga for lesbiske, homofile, bifile og transpersonar i Bergen og Hordaland, Skeiv Ungdom, skulehelsetenesta og Elevorganisasjonen. Desse har kome med gode innspel til planen.

Forslag til innstilling

Utvalet sluttar seg til fylkesrådmannen sitt framlegg til rullering av handlingsplan mot diskriminering av homofile, lesbiske, bifile og transpersonar.

Rune Haugsdal
fylkesrådmann

Svein Heggheim
fylkesdirektør opplæring

Saksframlegget er godkjent elektronisk og har derfor inga underskrift.

Fylkesrådmannen, 02.10.2014

1. Bakgrunn og status

Innleiing

Fylkestinget vedtok 12.12.2007 Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske. Planen vart evaluert, og resultatet av evalueringa vart lagt fram for Fylkestinget i møte 9.3.2010. Rulleringa av handlingsplanen har funne stad i samarbeid med LLH - Landsforeininga for lesbiske, homofile, bifile og transpersonar i Bergen og Hordaland, Skeiv Ungdom, skulehelsetenesta og Elevorganisasjonen. Desse har kome med gode innspel til planen.

Skule og utdanning

Skulen er ein arena der lesbiske, homofile, bifile og trans-elevar, kortform lhbt-elevar, kan oppleve utestenging, homofobisk erting og seksuell trakassering. Bifile, homofile og menneske med eit atypisk kjønnsuttrykk vert mobba meir enn heterofile.¹ Lhbt-personar rapporterer om dårlegare helse enn resten av befolkninga og er overrepresenterte i sjølvmondsstatistikken. Nokre lhbt-elevar føler seg stigmatiserte på skulen.² Det er ikkje lenge sidan det å vere lhbt-person var definert som ein sjukdom og forbunde med skam og tabu. For nokre tiår tilbake var mannleg homofili kriminalisert. Det var fyrst i 2010 ein tok bort diagnosen transvestisme i Noreg. I dag er det eit fåtal i den norske befolkninga som har negative haldningar til lhbt-personar, men framleis uttrykkjer mellom ti og tjue prosent tydeleg skepsis til lhbt-personar.³ «Homo» er eitt av dei vanlegaste skjellsorda, og i einskilde miljø kan det å vere lhbt-person vere eit så sterkt brot på norma at det fører til utestenging, vald eller andre sanksjonar. Homofobi og transfobi er dei mest negative utslagane av heteronormativitet. Med bakgrunn i slike haldningar og fobiar i samfunnet kan det å vere «stolt og lhbt-person» eller open transperson krevje stor styrke.

Undervisninga i skulane er ofte heteronormativ. Heteronormativitet vil seie at heteroseksuell orientering vert teke for gitt i møte mellom menneske. Personar med anna seksuell orientering opplever stadig å vere utanfor «det heterofile fellesskapet». Dette kan føre til at «kome-ut-prosessen» vert ein pågåande prosess gjennom heile livet, og at lhbt-personar får vanskar med å akseptere seg sjølve og til å utvikle ein sterk sjølvtilit. I eit heteronormativt samfunn er det viktig å vere budd på å møte alle med respekt og verdigheit anten dei tilhøyrer majoritet eller minoritet. Lærarane har gjerne dei beste intensjonar om å utføre inkluderande undervisning, men manglar ofte fagkompetanse om seksualitet og korleis undervisninga kan gjerast lhbt-inkluderande. Å vere ein inkluderande vaksen handlar om å bruke eit ope språk og medverke til positiv synleggjering. Ein må vere medveten om ikkje å snakke om homofile og transpersonar som «dei andre». Eit fyrste steg er å ikkje ta for gitt at alle elevane i klassen er heterofile. Vidare vil ein lærar som snakkar om seksuell orientering og kjønnsidentitet på ein positiv måte, både i faglege og sosiale samanhengar, kunne gjere ein forskjell for den einskilde elev som ikkje passer inn i den heterofile norma. Målet er ein skule der lhbt-elevar skal kunne vere seg sjølve og oppleve å bli inkluderte og ivaretekne. For å få til dette treng lærarane å føle seg trygge når lhbt-tema kjem opp, både i klasserommet og i korridorane.

Målgruppa for handlingsplanen

Denne handlingsplanen omhandlar diskriminering av lhbt-elevar i dei vidaregåande skulane i Hordaland. Målgruppa er utvida til å inkludere transpersonar, noko gjeldande plan ikkje gjorde. Handlingsplanen vil og kunne gjelde for andre seksuelle minoritetar som ikkje er drøfta her. Ei særskild sårbar gruppe er unge lhbt-elevar med minoritetsbakgrunn. Nova-rapporten 14/03⁴ konkluderer med at lesbiske og homofile med innvandrarsbakgrunn synest å ha ein vanskeleg livssituasjon. Som fyrstegenerasjons innvandrarar møter dei særskilde utfordringar som lesbiske og homofile i Norge. Det er ei stor utfordring at dei må skape og velje sine liv på bakgrunn av til dels motstridande førebilete og institusjonelle føringar når det gjeld familie, samliv og seksualitet. Homofile og lesbiske innvandrarar som vert utstøytte av sine familiar, vel ikkje sjeldan å isolere seg framfor å søkje støtte i lhbt-miljøa, slik norske lesbiske og homofile i same situasjon ofte gjer. Undersøkingar syner at ein del lhbt-personar med minoritetsbakgrunn slit med å oppleve fellesskap og kjenner seg einsame. Det gjeld særleg dei som ikkje har opplevd aksept frå familien. Det er forskjellar

¹ Barne, ungdoms- og familiedirektoratet v lhbt-senteret: faktahefte: Lhbt: status 2014.

² Andersen Normann og Kirsti Malterud (2013) seksuell orientering og levekår Bergen: Uni Helse.

³ Andersen Normann og Kirsti Malterud (2013) seksuell orientering og levekår Bergen: Uni Helse.

⁴ Nova-rapport 14/03 ved Bera Ulstein Moseng: Lesbiske og homofile med innvandrarsbakgrunn – en pilotundersøkelse.

mellom dei ulike etniske gruppene med omsyn til stigmatisering og negative reaksjonar frå omgjevnadene. Transpersonar fortel om jamt over sterkare og meir negative reaksjonar enn lesbiske, homofile og bifile.⁵ Handlingsplanen rettar seg også mot arbeidstakarar i fylkeskommunen og fylkeskommunen som ein inkluderande arbeidsgivar.

Unge og identitetsutvikling

Mens berre 1-2 prosent av unge sjølve definerer seg som homofile, bifile eller lesbiske, har 25 prosent av jentene og 10 prosent av gutane seksuelle røynsler med/draummar om nokon av same kjønn. Røynsle med homoseksualitet treng derimot ikkje vere avgjerande for identitetsutviklinga. Homofile og bifile elevar er meir plaga av psykiske problem som depresjon og angst samanlikna med heterofile. Transpersonar opplever pubertetstida som særst vanskeleg, både på grunn av forventningar til at dei skal leve opp til tokjønnsmodellen, og fordi vanskelege spørsmål om eigen identitet melder seg med full styrke.⁶ Sidan dei fleste oppdagar si seksuelle orientering og eigen kjønnsidentitet i løpet av skuletida, vert skulen ein viktig arena for identitetsarbeid. Lhbt-personar under 30 år opplever ein større grad av psykisk «uhelse» og auka frekvens av sjølvmoordsforsøk enn heterofile unge.⁷ Lhbt-perspektivet krev såleis ei særskild merksemd frå skule og helsevesen. Om elevane vel å vere opne om sine kjensler eller identitet er sjølvstøtt opp til den einskilde, men skulen skal bidra til at det kjennest greitt å vere seg sjølv. Det er viktig å styrke kunnskapen i skulen og redusere negative haldningar mot lhbt-befolkninga blant ungdom.

Andre handlingsplanar

Den fylkeskommunale handlingsplanen inngår i eit større planverk på området. Handlingsplanen frå regjeringa: *Betre livskvalitet for lesbiske, homofile, bifile og transpersonar 2009-2012*, var den første i sitt slag i Norge og internasjonalt, og har fått mykje positiv tilbakemelding. Handlingsplanen hadde som mål å få til systemendringar som sikrar eit inkluderande arbeidsmiljø og gode velferdstenester til lhbt-befolkninga. Planen vart evaluert i 2013, og evalueringa viste mellom anna at forskning og kunnskap på feltet har auka. SSB har også inkludert spørsmål om seksuell orientering i levekårsundersøkinga, noko som over tid vil gi verdifull kunnskap om levekår og livskvalitet for lhbt-befolkninga.

I tillegg har organisasjonane hatt høve til å gjere meir for brukargruppene sine. Organisasjonane peikar og på at handlingsplanen har hatt verdifull symbolverdi, og at undergrupper i lhbt-befolkninga har vorte meir synlege. I 2011 blei det starta opp eit tverrfagleg lhbt-ressursenter, og forskning, gode arbeidsmetodar og praktiske erfaringar er i ferd med å verte systematiserte og tilgjengelege gjennom ein kunnskapsbase på nett som vart opna for publikum i 2013.

Evalueringa viser at det er trong for ein ny handlingsplan som må ha som mål å sikre sterkare forankring av tiltak på alle nivå. I utdanningssektoren er det ønskjeleg å få ein meir heilskapleg strategi for lhbt-undervisninga i skulen. LLH – landsorganisasjonen for lesbiske, homofile, bifile og transpersonar ved Rosa Kompetanse har gjennomført ei rekkje kompetansehevingstiltak. Kursopplegget til Rosa Kompetanse er kjenneteikna av at problemstillingar frå arbeidskvardagen til deltakarane vert nytta aktivt i undervisninga. Rosa Kompetanse får gode tilbakemeldingar, og Kunnskapsdepartementet har gitt LLH tilskot til å drive kompetanseheving av lærarar gjennom Rosa Kompetanse Skule.

Bergen kommune har også ein omfattande handlingsplan for deira tenester, i tillegg til ein eigen handlingsplan for kommunen som inkluderande arbeidsgjevar.

Loverket

Fylkeskommunen som skuleeigar og skulane har ein del lovpålagde plikter på dette feltet. Likestilling og motarbeiding av diskriminering følgjer av formålet med opplæringa, Opplæringslova § 1-1. Arbeidet mot diskriminering og for å inkludera er ein del av det større arbeidet med elevane sitt psykososiale miljø som er regulert av Opplæringslova kapittel 9a. Alle elevar i vidaregåande skular har rett til eit godt psykososialt miljø som fremjar helse, trivsel og læring. Skulane har plikt til å aktivt og systematisk arbeide for å fremje eit

⁵ Nova-rapport 14/03 ved Bera Ulstein Moseng: Lesbiske og homofile med innvandrerbakgrunn – en pilotundersøkelse.

⁶ Barne, ungdoms- og familiedirektoratet v lhbt-senteret: faktahefte: Lhbt: status 2014.

⁷ Normann, Tor Morten og Elisabeth Gulløy (2010) Seksuell identitet og levekår. Evaluering av levekårsrelevans og datafangst: Statistisk sentralbyrå.

godt psykososialt miljø. Dette inkluderer førebygging av mobbing og trakassering på grunnlag av kjønn eller seksuell orientering.

Arbeidet mot diskriminering av lhbt-befolkninga er generelt regulert av Lov om forbod mot diskriminering på grunn av seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk (diskrimineringslova om seksuell orientering) av 21.06.2013, som trådte i kraft 01.01.2014. Lova gir lesbiske, homofile, bifile og transpersonar diskrimineringsvern på alle samfunnsområde, med unntak av personlege forhold. Lova er ei særlov om forbod mot diskriminering på dette feltet og inneheld plikt til aktivt likestillingsarbeid. Det går fram av §12 at offentlege myndigheiter har plikt til å arbeide aktivt, målretta og planmessig for likestilling uavhengig av seksuell orientering, kjønnsorientering og kjønnsuttrykk. Vidare slår §14 fast at leiinga i utdanningsinstitusjonar innanfor sitt ansvarsområde skal førebyggje og søkje å hindre at trakassering i strid med § 8 skjer. Då diskrimineringslova trådte i kraft 1. januar i år fekk transpersonar diskrimineringsvern og vart dermed anerkjende som minoritet. Lova gir ein rett til å kle seg, te seg eller identifisere seg frå eigenopplevd kjønnsidentitet, uavhengig av biologisk kjønn, og utan å møte diskriminering. Personar som har fått kjønnsbekreftande behandling, og endra juridisk kjønn, har i tillegg diskrimineringsvern i likestillingslova 8.⁸

Fylkeskommunen som arbeidsgjevar

Det følgjer av Arbeidsmiljølova § 13-1 fyrste ledd at direkte og indirekte diskriminering på grunn av seksuell orientering er forbode. Arbeidsmiljølova § 4-3 tredje ledd om det psykososiale arbeidsmiljøet slår fast at arbeidstakar ikkje skal utsetjast for trakassering eller anna utilbørleg framferd. Hordaland fylkeskommune er mellom dei største arbeidsgjevarane i fylket med om lag 4600 tilsette, der om lag 3600 av dei tilsette arbeider i opplæringssektoren. Forskingsstiftinga Fafo gjennomførde i 2010 ei omfattande undersøking blant dei tilsette i Bergen kommune som synte at det i det store og heile står bra til. Undersøkinga synte at det er mykje usikkerheit knytt til temaet, noko som kan tyde på at det er trong for ein medveten personalpolitikk som legg til rette for openheit. Fafo-undersøkinga antyda forskjellar mellom sektorane, der mellom anna skulesektoren såg ut til å ha særskilde utfordringar. Bergen kommune har også utvikla ein eigen handlingsplan for kommunen som arbeidsgjevar - «Fremtidens arbeidsplass - Handlingsplan for likestilling, inkludering og mangfold for Bergen kommune som arbeidsgiver 2013-2016». Det føreligg ikkje noko tilsvarende kunnskap om korleis lhbt-arbeidstakarar i Hordaland fylkeskommune har det.

2. Mål og tiltak

Mål 1: Alle nivå i skulesektoren i Hordaland fylkeskommune skal arbeide for å utvikle eit læringsmiljø som fremjar god helse og læring for lhbt-befolkninga.

Tiltak:

1. Skuleeigar skal arbeide aktivt for å sjå til at lhbt-perspektivet vert følgt opp i skulane sitt førebyggjande arbeid for å fremje eit godt psykososialt læringsmiljø i samsvar med krava i § 9a i opplæringslova.
2. Skuleeigar skal sjå til at lhbt-perspektiv vert trekt inn i planlegging og samarbeid knytt til russefeiringa.
3. Skulane bør ha eit særleg fokus på nulltoleranse mot mobbing av lhbt-elevar i det generelle arbeidet ved skulen.
4. Skulane skal samarbeide aktivt med skulehelsetenesta for å spreie kunnskap og sikre heilskapleg ivaretaking av lhbt-elevar.
5. Skuleeigar skal sjå til at lhbt-perspektivet vert ivareteke i arbeidet med *Handlingsplan for helsefremjande skule 2015-2018*.

Mål 2: Skuleeigar skal auke og spreie kunnskap innanfor skule og utdanning om omfang og samanhengar når det gjeld trakassering og mobbing knytt til seksuell orientering og kjønnsuttrykk.

⁸ Barne, ungdoms- og familiedirektoratet v lhbt-senteret: faktahefte: Lhbt: status 2014.

Tiltak:

1. Skuleeigar skal legge til rette for kurs i regi av LLH ved Rosa Kompetanse for skuleleiarar, lærarar og skulen sitt ressursteam og aktivt invitere til å delta på kursa.
2. Skulehelsetenesta skal arbeide for at ungdom med spørsmål knytt til seksuell identitet skal verte møtt med forståing, innsikt og rettleiing med omsyn til helsetilbod med låg terskel. Skulehelsetenesta skal ha informasjonsmateriell om lhbt-befolkninga godt synleg og tilgjengeleg på venteromma i tråd med handlingsplanen til Bergen kommune
3. Skulebiblioteka bør sjå til at tidsskrift og litteratur med lhbt-perspektiv vert gjort tilgjengeleg på skulen, og at lenkjer til nettstader for lhbt-elevar vert lagt til skulen sin digitale arena der det er mogleg.
4. Skuleeigar skal utarbeide ein lokal rettleiar til bruk i skulane sitt arbeid med eit helsefremjande miljø for lhbt-personar i samarbeid med frivillige organisasjonar.

Mål 3: Fylkeskommunen skal vere ein inkluderande arbeidsgjevar.

Tiltak:

1. HFK skal tilby kompetanseheving for leiarar, tillitsvalde og verneombod om omfang og samanhengar når det gjeld trakassering og mobbing knytt til seksuell orientering og kjønnsuttrykk.
2. Leiarane i HFK skal oppmodast til aktivt å medverke til at lhbt-tilsette kan vere opne på arbeidsplassen.
3. HFK skal leggje til rette for å auke kunnskap om lhbt-befolkninga i heile organisasjonen for å sikre eit inkluderande og helsefremjande arbeidsmiljø.
4. HFK skal kvalitetssikre at personal- og arbeidsreglementet for HFK ikkje verkar diskriminerande med utgangspunkt i seksuell orientering og kjønnsidentitet.
5. Arbeidsgjevar skal utarbeide ei lokal rettleiing til bruk i HFK sitt arbeid for å sikre eit helsefremjande arbeidsmiljø for lhbt-personar.

3. Oversyn over organisasjonar og ressursar**Organisasjonar****Forbundet for transpersoner i Norge**

<http://www.ftpn.no>

LLH - Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner

<http://www.llh.no>

LLH Bergen og Hordaland - Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner, fylkeslaget i Hordaland

http://llh.no/nor/fylkeslag/llh_bergen_og_hordaland/

Rosa Kompetanse Skole

Rosa Kompetanse har ei eiga ressursgruppe på skulefeltet. Dei har utvikla eit undervisningstilbod om korleis vi kan snakke trygt om kjønn og seksualitet i skulen. Målet er å bidra til auka kunnskap om det å vere lesbisk, homofil, bifil eller transperson i dagens Noreg

http://www.llh.no/nor/prosjekter/rosa_kompetanse/rosa_skole/

Skeiv Ungdom – Ungdomsorganisasjonen til LLH, rettar seg mot ungdom under 30 år. Har utvikla RESTART, ei satsing for ein trygg og inkluderande skule der alle kan vere og utrykke seg som ein vil. Skuleopplegget varer 90 minutt og består av ein del teori og ein praktisk del der elevane er med på øvingar som syner normer rundt kjønn og seksualitet.

<http://www.skeivungdom.no>

Skeiv Ungdom Bergen - Ungdomsorganisasjonen til LLH, lokallaget i Bergen

<http://www.skeivungdom.no/lokallag/bergen/>

Skeiv Verden

Organisasjon for lesbiske, homofile, bifile, trans- og queerpersonar (LHBTQ) med minoritetsbakgrunn

<http://skeivverden.no/index.html>

Lovverk

Opplæringslova

<http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61?q=opplæringsloven>

Diskrimineringslova om seksuell orientering

<http://lovdata.no/dokument/NL/lov/2013-06-21-58?q=diskriminering>

Arbeidsmiljølova

<http://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-62?q=arbeidsmiljølova>

Litteratur og kunnskap

Blikk Noregs einaste magasin for homofile, lesbiske, bifile og transpersonar

www.blikk.no

Andersen Normann og Kirsti Malterud (2013) seksuell orientering og levekår Bergen: Uni Helse.
Nova-rapport 14/03 ved Bera Ulstein Moseng: Lesbiske og homofile med innvandrerbakgrunn – en pilotundersøkelse.

Barne, ungdoms- og familiedirektoratet v lhbt-senteret: faktahefte: Lhbt: status 2014

Normann, Tor Morten og Elisabeth Gullløy (2010) Seksuell identitet og levekår. Evaluering av levekårsrelevans og datafangst: Statistisk sentralbyrå.

Fafo-rapport «Kunnskapsoversikt om lesbiske, homofile, bifile og transpersoner

<http://www.fafo.no/pub/rapp/10188/10188.pdf>